

Місце феномену «фентезі» у процесі формування особистості

Проблему формування особистості розглянуто крізь призму виявлення місця феномену «фентезі» у контексті питань самоздійснення особистісного буття сучасної молоді. Увагу зосереджено на певній міфологічній природі «фентезі» та на особливих характеристиках віртуальної реальності, яка йому притаманна. Розкрито як позитивний, так і негативний вплив зазначеного феномену. Проблема постає таким чином: з якого боку захоплення «фентезі» сприяє розвитку здатностей особистості, а з якого – здатна гальмувати або спотворювати цей розвиток, обмежуючи буттєвість особистісного само-збуття лише рамками «уявного світу».

Ключові слова: фентезі, уява, особистість, міф, віртуальність.

Постановка проблеми. Факт суцільного захоплення сучасної молоді фентезійною літературою та кіно – не викликає сумнівів. Отже, проблема полягає у тому, що треба зрозуміти природу притягальності «фентезійної реальності» для сучасної молоді та виокремити параметри реально-позитивного (так само – і реально-негативного) впливу фентезі на розвиток сучасної молоді особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як літературний жанр феномен «фентезі» поставав у дослідженнях Т. А. Чернишової, О. М. Ковтуна, А. Д. Гусарової, Ю. Й. Кагарлицького, В. Л. Гопмана, Т. Савицької, Дж. Р. Р. Толкіна, В. Я. Проппа (досліджував особливості формування та спільні риси казок) та ін. З позиції культурології цей феномен досліджували А. В. Дьоміна, І. Д. Вінтерле, Ю. В. Романова, О. Задорожна та ін.

Філософсько-психологічний вимір концепту «фентезі» так чи інакше міститься у працях К. Юнга (проблема архетипів), Г. Башляра, М. Л. фон Франц, А. В. Деміної, Ж. Бодрійяра, О. О. Печенкіної (проблема симулякрів), Ю. С. Осаченко, Ж. Лакана, О. В. Дьякова, О. В. Печеніної, Л. І. Філіпова та ін.

У нашій останній публікації стосовно зазначеної теми [3] досліджено взаємозв'язок сучасного «фентезі» з продуктивною уявою. Там стверджується, що онтологічним суб'єктивним підґрунтям освоєння феномену «фентезі» постає продуктивна уява, водночас саме через залучення до фентезійного мистецтва продуктивна уява отримує потужний розвиток – з різними аксіологічними векторами. Оскільки уява постає здатністю людини не просто «вгадувати щось неймовірне», а бачити реальність в її істотності, бачити «очима роду людського» (Е. В. Льєнков), і не просто бачити, але й входити цілісністю всієї своєї істоти у образ, саму себе *зводити у образ* і досить повноцінно *бути присутньою* у цьому образі (В. В. Лімонченко), тому проблема ролі фентезі у формуванні людської особистості загострюється. Ми стверджуємо, що фентезі має специфічну властивість вилучати індивіда із дійсності, розбещувати здатність продуктивної уяви, фантазії, і ти самим «збочувати» людину – за тієї умови, коли порушується розумна міра спілкування з цим дивовижним жанром.

Стосовно основної проблематики нашого дослідження варто згадати дисертаційне дослідження Н.В. Помогалової: «Фентезі та соціалізація особистості: соціально-філософський аналіз» [11]. Авторка зазначає: «І понині в літературі існує протилежне оціночне відношення до фентезі. Його розглядають або як фактор, що негативно впливає на соціалізацію людини (ескапізм), або як фактор, що розвиває активність, творчість, фантазію і мислення читача. Таке суперечливе відношення до фентезі саме вже є проблемою, а етап синтезу, мабуть, попереду. Крім того, досі не існує загальноприйнятої традиції визначення фентезі» [11]. Н. В. Помогалова дає своє визначення фентезі: синтез основних ідей-архетипів людства: утопії, магії, братерства, гри. «Існуючи з самого початку як утопічні, магичні та міфологічні уявлення у витворах фентезі, ці архетипи потім знаходять своє втілення у різного роду реальностях – у феномені гри і в прагненні до організації братерства, ідеалізований образ котрого заданий у фентезі, але досі не знаходить свого втілення на практиці» [11]. На нашу думку, тут окреслено істотні моменти природи фентезі.

Проте недостатньо дослідженим є вплив фентезі на формування особистості, а це аж ніяк не просто «соціалізація».

Мета статті – виокремлення істотних зв'язків феномену «фентезі» із проблемою формування особистості.

Виклад основного матеріалу. Насамперед варто звернутись до проблеми міфу та віртуальності.

Міф існує тисячі років і присутній на різних континентах у різних країнах та народів. Незважаючи на такий довгий термін він не тільки не відійшов у небуття як давні перекази, котрі вже давно не відіграють покладеної на них ролі, але й переродився, набув нових форм, і здобуває все більшого розмаху та популярності. Міфологія – первинна форма пізнання дійсності, первинний інструмент для роботи свідомості. Можна виділити дві основні класифікації міфів: класичний варіант та сучасна інтерпретація. Класичний міф – це певним чином трансцендентна, буттєва сутність, окремий вимір, котрий увібрав у себе всі аспекти життя, але він не просто їхнє вмістилище, а жива сутність, котра *вічно творить* сама себе. Поміж людиною та реальністю повинен бути посередник, провідник, свого роду сполучник. Його роль – допомогти людині осягнути реальність, сформулювати, перетворити її у доступну для нас форму. Таку роль історично відіграє міфологія.

Сучасний міф – це більше антиміф, адже його наповненість – це порожнеча, адже те що він в собі несе, це не живе творіння, а «мертві копії» світу, який розділений та розібраний на окремі механізми, скласти котрі майже ніколи не під силу. Його головна мета утворити власний вимір, у якому повинна жити людина. Створити ілюзорне життя, яке насправді лише порожня оболонка, котру можна начинити будь чим. До того ж зробити це так, щоб люди цього й не помітили. Протягом останнього століття міфологія переживає небувале відродження, та набуває нових горизонтів для розвитку та інтерпретацій. Дж. Кемпбелл зазначає: «Міфологія інтерпретувалась у сучасній свідомості як примітивна, невблаганна спроба пояснити світ природи (Фрейзер); як продукт поетичної фантазії доісторичних часів, неправильно зрозумілий наступними поколіннями (Мюллер); як сховище алегоричних настанов, спрямованих на адаптацію індивіда до суспільства (Дюркгейм); як групова фантазія, симптоматична для архетипних спонукань, прихованих у глибинах людської психіки (Юнг); як засіб передачі найглибших метафізичних уявлень людини (Кумарасвами)» [7, с. 221]. За О. Ф. Лосєвим «міф не є наукова, та зокрема примітивно-наукова побудова, проте живе суб'єкт-об'єктне взаємодіявання, що містить у собі свою власну, позанаукову, чисто ж міфічну істинність, достовірність та принципову закономірність та структуру» [8, с. 56]. Дж. Кемпбелл виділяє чотири функції в міфах;

- містична, котра зберігає відчуття захоплення перед чимось вищим, незбагненим, Всесвітом;
- описова, котра розгортає інформацію про світ;
- підтримуюча, котра допомагає зберегти уклади морального устрою;
- провідна, котра виступає людям опорою на шляху становлення [6, с. 221].

Міфи античності в більшості відігравали соціальну, виховальну, пізнавальну, сакральну роль, спрямовану на саморозкриття, на саморозуміння, пояснення своєї суті, життя та світу та відповідають свої ролі у ньому. Міфи ж сучасності цим не переймаються, вони радше здатні заплутати, звести все до одного, створити ілюзію буття, примару життя, розчинити людину у другорядних речах.

Міф (якщо він на своєму місці) – так чи інакше постає шпаринкою, через котру людина може зазирнути у трансцендентний вимір (окрім, звісно, релігії та мистецтва).

Міфологія закручена на вічному повторенні: усе, що існувало, колись повернеться знову, усе відбувається циклами. В основі такої парадигми лежать вічні інтенції, що присутні у всіх часах та вимірах, та являють собою каркас будь якого міфу, але мова йде про архетипи. Якраз ця проблема і лежить в основі дослідження міфів М. Еліаде, який показує її прояви на всіх історичних та культурних етапах розвитку людства. «“Архетип”, має немов би дворівневий, комплексний характер: він фіксується на рівні міфу, “складові” котрого отримують свою визначеність лише в його контексті і в контексті певної культури» [4, с. 23].

Проблема архетипу була розглянута та класифікована Карлом Юнгом. Саме він піддав аналізу та систематизував цей феномен в окреме поняття, та надав йому закінченої форми. Він дає таке визначення архетипу, який «представляє той несвідомий зміст, котрий змінюючись, стає усвідомленим і сприйнятним; він змінюється під впливом тієї індивідуальної свідомості, на поверхні котрої він виникає<...>». І далі: «Архетип сам по собі є гіпотетичним, недоступним спогляданню образом.<...>» [14]. Архетипи виступають свого роду силою, онтологічним началом, емпіричним досвідом, а не чітко зафіксованим суб'єктом, станом. І своє відображення, становлення вони знаходять у колективному несвідомому, а задля прояву, втілення використовують міфи. Міф для Юнга є основою антре-

пологічного базису, уособлення індивідуалізації. Як постійний корелят, котрий сам не проявляється, але саме він виступає у ролі формуючого джерела для усіх форм втілення людської індивідуальності.

Саме тому, що в основі міфів лежать прадавні, вічні архетипи, ми віднаходимо скільки схожих подій, місць, та спрямованості у міфах різних народів. Бо коли б і де не жили люди, їхня природа незмінна, її не можна подолати або змінити, можливо лише замаскувати або викривити. В міфах йде вічна боротьба поміж сила добра, порядку та зла хаосу, проте жодна з сторін не зможе здобути перемогу, це протистояння є вічне. Це вічне коло повторення, котре й постає, як первинний архетип усього. Різниця полягає лише у сприйманні його людиною: іграшкою в руках долі, чи як незламний герой, на шляху до здійснення своєї долі.

Захарченко І. В. стверджує, що архетипні образи та міфологічні мотиви постають будівельним матеріалом для віртуальної реальності [4, с. 26]. Адже він подає іншу картину світу, котрий нам невидимий, недоступний. Таким чином постає інший вимір, інша реальність, вона є ілюзією чи примарою, вона існує паралельно з нашою. Осаченко Ю. С. пише: «Міф, що розглядається у горизонті інтенціональності, може бути розтлумачений як специфічна віртуальність (у парадоксальності етимологічних витоків «віртуального» як «істинного» і у той ж час – «ілюзорного», уявного як можливого). Однак, для міфу – і в стихійно несвідомому варіанті, і в варіанті філософського міфу покладання деякої тотожності, – характерний певний потенціал позитивної «наївності» – віри в те, що буття насправді присутнє (навіть у модусі відсутності), відкривається нам тим боком, котрий ми схоплюємо в уявленні образу і зберігаємо в описі» [10].

За словами М. Кастельса, «сучасна реальність<...> повністю схоплена, повністю занурена у віртуальні образи, у вигаданий світ <...>» [цит. за Кирилова 5, с. 21] Тому почнемо аналіз цього типу з розгляду *віртуальної* реальності. Тому що саме вона зараз для сучасної молодої людини являє домінуючий тип буттєвості. За Носовим Н. О. реальність постає, як поліентична система, вона складається з багатьох реальностей, котрі співіснують одна з одною, і водночас є істинними та справжніми. Він виокремлює такі специфічні риси віртуальної реальності як: породженість, актуальність, автономність, інтерактивність. Первинна реальність, реальність котра породжує, називається константною. Кожна здатна переходити у зворотній бік, може розчинитись у породженій нею ж самою реальності [9, с. 121]. Віртуальним стає і наш світ, не в сенсі комп'ютерних технологій (хоч й це також), а в сенсі, що основне поле діяльності людини істотно змістилося за межі людини, тепер вона переважно існує у інших (віртуальних) вимірах. Робота, знайомства, спілкування, покупки, навіть гроші – все це тепер відбувається та існує у віртуальному (певним чином – цифровому) вимірі. Людина не має нічого зафіксованого у часі та бутті як власний елемент власного *істотного та дійсного* існування. Вона не може довіряти самій собі, власним відчуттям. Все це може виявитися фейком, містерією. Реальність сама по собі втратила онтологічну підставу та разом із тим – екзистенційний вимір. Реальність як і сама людина, зі своєю свідомістю, почуттями та волею є розколота, неповноцінна, несправжня. Про подібне пише й Ж. Бодрійяр: теперішній вимір людського життя він називає гіперреальністю. Це такий вимір, де реальність сама по собі не може існувати, оскільки вона давно загублена, і прихована за шарами симулякрів. Симулякром французький філософ називає дійсність, котра *приховує той факт, що її немає*. За Бодрійяром є 4 ступені розвитку симулякрів: 1-го порядку котрі діють на основі природнього закону цінності; 2-го порядку котрі діють на основі ринкового закону вартості; 3-го порядку на основі структурного закону цінності; 4-го порядку фрактальну (сучасну) [1, с. 182]. Сутність віртуальної реальності найбільш глибоко розкрив С.С. Хоружий, котрий назвав її таким буттям, що недо-виступило, недо-народилося, і водночас – це буття, котре не має роду, не достигло «поставлення у рід». Це – «недорід буття в сенсі таксономічних категорій, рівно як і в сенсі народжувального буттєвого імпульсу» [12]. Що цікаво, цей же автор стверджує: «Якщо події трансцендирування можна розглядати як подолання, вихід за межі наявствування, і в цьому сенсі, як своєрідні "події над-наявствувування» то віртуальні події суть чисто применшення наявствування, або події "недо-наявствувування"» [13, с. 199].

Висновки. У тому фактові, що сучасне фентезі густо замішане на міфах і залучає у міфологічну свідомість молодих людей, немає нічого негативного. Адже міфологічна свідомість є неодмінним складником свідомості людини, без неї вона здатна стати лише раціоналістично-механічною істотою із виразним позитивістським світоглядом. Проте слід пам'ятати, що свідомість людини аж ніяк не вичерпується цим «складником». Не варто занадто «застрягати» на міфах і міфології, оскільки це

призводить до ескапізму. Більш за те: така людина досить легко здатна потрапляти під вплив сучасних міфів, особливо – політичних.

У тому фактові, що фентезі занурює своїх читачів, глядачів – усіх, хто закоханий в неї, у віртуальну реальність – теж немає нічого негативного. Віртуальне як таке – неодмінна складова людської діяльності і мислення. Проте занадто довге і ґрунтовне, смисложиттєве перебування у суцільно віртуальній реальності позбавляє молоду людину здатності адекватно орієнтуватись у реаліях як соціального, так і особистого життя. Надмірне захоплення здатне гальмувати або спотворювати цей розвиток особистості, обмежуючи буттєвість особистісного само-збуття лише рамками «уявного світу». Зрештою – позбавляє її здатності бачити іншу людину такою, якою вона є насправді. Бачити і відчувати інших, їхні почуття, думки, болі, страждання – реальні, а не вигадані, дійсні, а не «фентезійні».

Ось чому, на нашу думку, вплив феномену «фентезі» на процес формування сучасної молоді постає досить суперечливим процесом, який потребує подальшої поглибленої філософської аналітики.

Джерела і література

1. Бодрийяр Ж. Симулякры и симуляция / Ж. Бодрийяр ; [пер. с франц. О. А. Печенкина]. – Тула : Тульський поліграфіст, 2013. – 204 с.
2. Дугин А. Г. Социология воображения. Введение в структурную социологию / А. Г. Дугин. – М. : Академический Проект; Трикста, 2010. – 564 с. – (Технологии социологии).
3. Дудурич Віталій. Феномен «фентезі» та здатність продуктивної уяви / Віталій Дудурич // Проблеми гуманітарних наук. Серій «Філософія». – 2018. № 39. – С. 77–88.
4. Захаренко И. В. Угол четвертый: Мифотворчество и виртуальная реальность / И. В. Захаренко // Язык, сознание, коммуникация : Сб. статей / Отв. ред. В. В. Красных, А. И. Изотов. – М. : МАКС–Пресс, 2000. – Вып. 13. – С. 23–27.
5. Кириллова Н. Б. «Номо medium» как объект и субъект информационной эпохи / Н. Б. Кириллова // Вестник Челябинского государственного университета. – 2014. – № 17. Философия. Социология. Культурология. Вып. 33 – С. 17–23.
6. Кэмпбелл Дж. Тысячеликий герой / Дж. Кэмпбелл. – М. : Ваклер, Рефл–бук, АСТ, 1997. – 384 с.
7. Кэмпбелл Джозеф Мифы, в которых нам жить / Джозеф Кэмпбелл. – М. : София, Гелиос, 2002. – 256 с.
8. Лосев А. Ф. Диалектика мифа / А. Ф. Лосев. Сост., подг. текста, общ. ред, А. А. Тахо–Годи, В. П. Троицкого. – М. : Мысль, 2001. – 558, [1] с, 1 л. портр. – (Филос. наследие)
9. Носов Н. А. Виртуальная психология / Н. А. Носов — М.: «Аграф», 2000. — 432 с.
10. Осаченко Ю. С. Сущность мифа как философская проблема [Электронный ресурс] / Ю. С. Осаченко // Известия Томского политехнического университета. – Томск, 2005. – Т. 308. – № 4. – С. 200–204. – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/v/suschnost-mifa-kak-filosofskaya-problema-2-mif-kak-konfiguratsiya-opyta-soznaniya-vozmozhnosti-ekzistentsialnodfenomenologicheskoy>
11. Помогалова Н. В. Фэнтези и социализация личности: социально-философский анализ : дис. ...канд. филос. наук : 09.00.11 / Помогалова Наталья Валерьевна. – Омск, 2006. – 157 с. <http://www.dissercat.com/content/fentezi-i-sotsializatsiya-lichnosti-sotsialno-filosofskii-analiz>
12. Хоружий С. Род или Недород? Заметки к онтологии виртуальности [Электронный ресурс] / С. Хоружий. – Режим доступа: <http://opentextnn.ru/man/?id=1982>.
13. Хоружий С. С. К феноменологии аскезы / С. С. Хоружий . – М. : Изд-во гуманитарной литературы, 1988. – 352 с.
14. Юнг К. Архетип и символ [Электронный ресурс] / К. Юнг – М. : Renaissance, 1991. – 297 с. – Режим доступа: http://www.pseudology.org/Psychology/Jung/Arhetip_and_simbol.pdf

Dudurych Vitaly. Place the phenomenon of "fantasy" in the process of forming a personality. In the article, the problem of personality formation is considered through the prism of identifying the place of the phenomenon of «fantasy" in the context of self-actualization of the personal being of modern youth. Attention is focused on a certain mythological nature of the «fantasy» and on the special characteristics of the virtual reality that is inherent in it. The article reveals both the positive and the negative effects of this phenomenon on the formation of personality. The problem arises as follows: from which side the capture of «fantasy» promotes the development of personality abilities, and from which it can inhibit or distort this development, limiting the exuberance of personal self-excitement only within the framework of the «imaginary world».

Key words: fantasy, imagination, personality, myth, virtuality.

Дудурыч Виталій. Место феномена «фэнтэзи» в процессе формирования личности. В статье проблема формирования личности рассматривается сквозь призму выявления места феномена «фэнтэзи» в контексте вопросов самоосуществления личностного бытия современной молодежи. Внимание сосредоточено на определенной мифологической природе «фэнтэзи» и на особенных характеристиках виртуальной реальности, коротая ему присуща. Раскрывается как позитивное, так и негативное влияние обозначенного феномена на формирование личности. Проблема встает таким образом: с какой стороны увлечение «фэнтэзи» содействует развитию способностей личности, а с какой – способно тормозить или разрушать это развитие, ограничивая личностное само-бытие только пределами «воображаемого мира».

Ключевые слова: фэнтэзи, воображение, личность, миф, виртуальность.

Стаття надійшла до редколегії
4.12.2018 р.

УДК 1:37.018.1-053.6

Протоієрей Михаїл (Руслан) Коник

Філософські проблеми переформатування сімейного виховання

*Любов ... усе зносить, вірить у все,
сподівається всього, усе терпить.
(I Кор. 13:7)*

В статті розкрито проблему розуміння підлітковості через сприйняття дорослого, особливо батьків. Автор намагається проаналізувати зміни, які відбуваються в підлітковому віці дитини в площині фізіології, психології і релігійного сприйняття. Формування особистості дитини в підлітковому віці глибоко залежить від прийнятті цих змін самою сімейною системою відносин. Розуміння і прийняття дитини батьками формують подальший розвиток як самого юнака, так сприйняття ним навколишнього середовища, вміння орієнтуватися в новому періоді соціально-рольових відносин в суспільстві. Цей період для сімейної системи виховання є викликом: або ця система преображається, або вона терпить крах.

Ключові слова: підліток, сімейне виховання, вікові зміни, батьки, сепарація.

Постановка проблеми. Від самого народження дитині все доводиться робити вперше. Вона вчиться ходити і розмовляти, йде до школи тощо. Батьки радіють, коли дитина проходить через ці етапи. Вони свідчать про її ріст, який так прагнуть побачити батьки.

Багатопланова і багаторівнева проблема особистісного розвитку сучасного підлітка, що означає увагу психологів та педагогів до надзвичайно важливого для людини етапу генези буття протягом десятиліть, набуває нового осмислення у контексті принципових змін культурно-історичної ситуації розвитку людини епохи постмодернізму. Час, особливо кризовий, трансформаційний, суттєво впливає на перебіг особистісного становлення людини. Інформатизація та глобалізація сучасних суспільних процесів зумовлюють формування нового світогляду, стратегій життєдіяльності та більш глибокі відкриття самої особистості.

Протягом більш як півстоліття йде теоретична дискусія про роль біологічних і соціальних моментів у виникненні явища критичного розвитку в підлітковому віці. Істотні зміни в організмі підлітка слугують основою різних теорій про біологічну зумовленість кризи в підлітковому віці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Слід, насамперед, згадати ідеї С. Холла (1844–1924 рр.) про те, що підлітковий вік у розвитку особистості відповідає епосі романтизму в історії людства. Він сформулював уявлення про перехідність підліткового віку – періоду "бурі і натиску", виділив змістовно-негативні характеристики цього етапу – важке виховання, конфліктність, емоційну нестійкість; визначив позитивне надбання віку - "почуття індивідуальності".

У другій половині ХХ ст. інтенсивно почали розвиватися уявлення про роль середовища в розвитку підлітка. Ці уявлення заперечують гіпотезу про біологічну зумовленість, генетичну